

Játék a tűzzel

Az irodalomtörténet biztosan nem sokkal tud többet Reviczky Gyula, a fiatalon elhunyt költő és a nála öt évvel idősebb Jászai Mari, a nemzet tragikája szerelmi kapcsolatáról, mint azt, hogy volt. Reviczkynek, az álmok és a bánatos hangulatok megverse-lőjének – a szó szoros értelmében – a *Halál előtt* írott és hasonló című versciklusa Rezedának szólt. Az 1930-as évektől már nem csak a költő gyermek-kori barátja, Koroda Pál – aki egyébként a cikluscímet is adta Reviczky utolsó szerelmes verseinek – tudta a *titkot*: a Rezeda álnév Jászai Marit, minden idők egyik legnagyobb magyar színésznőjét rejt. Kapcsolatuk története vérbő szerelmes ponyvaregényekhez adhatna témát.

Már a kezdet, illetve a kezdetek is különösek. Kézikönyvek, lexikonok állították sokáig: „...beleszeret Jászai Mariba, de a színésznő nem viszonozza szerelmét.” vagy: „Megismerkedik legnagyobb tragikai művésznőnkkel és szerelmes lesz bele... hogy volt-e köztük szerelem, nem tudni. Azt hisszük, volt, de csak egyoldalú: a Reviczky részéről... A nagy művésznő megérezte a félreismert, éppen nem népszerű, az étellel és betegséggel küszködő költőben a nagy értéket, látta elhagyatottságát, szíve megtelt iránta szánalom-

Reviczky Gyula

mal és nagyrabecsüléssel... Vigyázott rá, lehetőleg kiragadta a vendéglő s a kávéház nem neki való levegőjéből s megismertette vele az olyan társaságot és otthont, melyet a művésznői ízlés tölt meg tartalommal, lelki táplálékkal, s amelyben Reviczkynek soha, vagy nagyon régen nem volt része.”

Ma már valószínű, hogy viszonyuk 1887 végén indult. Vagy 1888 végén. Hogy ténylegesen mikor, aligha tudható. Személyes ismeretséget minden bizonnyal az 1887. november 4-ét követő napokban, Grillparzer *Medea* c. darabjának bemutatója után kötöttek.

Az anekdota szerint az állástalan, jóformán nyomorgó Reviczky Gyulát 1887-ben Légrády Károly, a nagy befolyású laptulajdonos egy Kispipa-beli együtt töltött estét követően szerződtette a *Pesti Hírlaphoz*.

Hamarosan kiderült, hogy Légrády szeme nem csalt. Reviczkyben szigorú, de nagyon igényes és képzett színikritikusra lelt, aki ekkortól lett rendszeres látogatója a Nemzeti Színház előadásainak, s a legnagyobbaknak járó figyelemmel bírálta Jászai Mari alakításait. Nincs adatunk arra, mikor látta először Jászait a színpadon, de az tény, hogy a *Medeában*, a nagy sikerű Grillparzer-drámában nyújtott alakítását különleges alapossággal és mélységgel elemezte. Az előadás később egyébként a bécsi színpadokra is eljutott. Az 1892-es bécsi díszelőadásról így emlékezett Jászai: „A Burgszíneszek előttem ültek – páholyok nem voltak – Volterrel az élükön és úgy tapsoltak és sírtak, hogy a közönség őket nézte.” A bécsi színésziállítás elnökének, marquis de Caux hódolatteljes dicséretéről pedig: „Most küldtem be a koszorúmért a városba, melyet kérem fogadjon el hódolatom jeléül, bár későbbben érkezik a kelleténél; de nem tudtam, hogy a színművészet Imperatrice-ját fogom üdvözölhetni!... Még benn volt a marquis, mikor jöttek be a bécsi színésznők, be az öltözőbe. – Az egyik a szoknyája alját hozta tele rózsákkal és úgy öntötte elém, mint egy oltár elé!”

Nem csoda hát, ha a fiatal Reviczky így tisztelgett a *Pesti Hírlap* 1887. no-

Jászai Mari első férjével

vember 5-i kritikájában az élő legenda előtt: „Jászai Mari *Medeája* öntudatos, büszke alkotás. Tragikánk jól tudta, hogy nagy művésznők remek játékával fogják összemérni az övét és nem nyújtott alkalmat az összehasonlításra: önálló felfogással dolgozta ki szerepét... A bosszú szörnyűségeit, a vad kétségbeesést, a reményvesztett csüggedést, a tompa megadást, mindmégannyi hű vonással, az ő beszédes plasztikájával, az ő jellemző arcjátékával s a kellő hangáryalással fejezte ki. Jászai Mari művészete *Medea* eljátszása óta ismét emelkedést mutat...”

A hízelgő méltatás állítólag arra vitte Jászait, hogy szerkesztőségi szobájában keresse fel a költő-kritikust. A látogatás Jászai meghívásával végződött, s később valószínűleg többször is megismétlődhetett. Jászai Reviczkynek szóló, 1887. december 9-i keltezésű, fennmaradt levelében azt írja ugyanis: „Kedves Reviczky Ön engem vagy egészen elfelejtett, vagy egy csöppöt se vagyok a kedvire való, hogy éppen felém se néz. Megpróbálom egy kicsit ideszoktatni azáltal, hogy egyszer kétszer hívom; például nem volna kedve holnap este 7 órakor velem vacsorálni? ...Jászai”

Kapcsolatuk rövidebb-hosszabb ideig feltehetően csak barátság vagy ki nem mondott, egymást kerülgető, beteljesületlen vágyódás volt: „Szépen kérem kedves Reviczky jöjjön föl ma este felé, már úgy hogy itt is maradjon velem vacsorára, jöjjön amikor jöhet, és maradjon itt ameddig csak lehet – mert önből egyszerre kell az embernek ki vennie a részét úgy látom – nos, ha valamennyi hölgy tisztelőjével így bánik mint velem, akkor – akkor legalább nem kell féltékenykednem senkire, de engem sem irigyelhet ám senki... Várom. Várhatom? Tisztelő híve Jászai” – írja a színésznő egy keltezetlen, 1887-es vagy 1888-as levelében.

A fordulópont nagy valószínűséggel egy 1888 szeptemberében induló eset kapcsán következett be. Schiller Stuart Mária c. darabjában Jászai Mari – Reviczky szerint a hagyományoknak és a darab tragikumának ellentmondva – fekete ruha helyett világossárgában játszott a címszerepet, még a börtönjeleneteket is. Reviczky az 1888. szeptember 15-i, vagyis az előző napi bemutató kritikájában utal a színvitára: „a ma látott Mária szalmasárga öltözte eleve megbontotta a Stuart Mária-hangulatot”, miközben Jászai szerepfelfogását is élesen bírálja: „a megidealizált királyné nem az ő egyéniségéhez, temperamentumához van szabva”. Csattanóként pedig még egy fullánkos megjegyzést is megenged magának, miszerint csak Márkus Emília, a szőke csoda tudna a szerephez illően a színpadon meghalni és a magyar közönséget „kellőképpen meghatni”. A következő előadás Jászai Mari betegsége miatt elmaradt. Három nap múlva hír érkezett, miszerint a Nemzeti Színház dolgozói tüntetést szerveznek Jászai védelmében. Reviczky hajthatatlan, s a negyedik előadás után is kijelenti, a bemutatóról írt véleménye csöppet sem változott.

Ezt már nem hagyhatta annyiban Jászai, s hiúságában, színészi mivoltában megbántva, agyonsértődve kereste fel Reviczkyt, hogy pontot tegyen az ügy végére. És – bizonyos értelemben – sikerrel járt.

Pár hónap múlva, 1889. február 17-én a következő verseket kapta a – láthatóan teljesen kiengesztelt – költőtől: „Égess el! Kéjes tűzhalálra vágyom./ Szerelmed máglyáján adjam ki lelkem./ Hadd égen a pogány, ki a halálom! Túl

sem hisz másban, csak a szerelemben.../ Hozzád simulva, tűzhányó öledbe! Kábuljak el a mámorok hevéitől/ S ajkaddal ajkam sísteregjen egybel/ A gyönyöröknek végső gyönyöréül./ Égess el! Összeomlom kebeledre! Az üdvözültek csöndes mosolyával./ S hajad árnyában édesen pihenve! Ellobogok fényes szerelmi lánggal!” és „Új nap ragyog fel életemre./ Egy drága, ritka nő szerelme! Szívem új életvágyra lobban./ Csókokodul, ölelő karodban./ Uristen, hagyj sokáig élnem./ Hirdessen édes dalzenében./ Hogy mennyi boldogság szakadt rám./ Midőn már a halált ohajtám./ Csupa sugár, fény, semmi árnyék./ Ó, hátra van a hosszú nyár még;/ S szívemben annyi még az ének / Szegegy fáka fülemilédnek...”

A ritka nő az eddigi Jászai helyett Mari aláírású levélkével sietett megköszönni az ajándékot: *Édes lelkem! Kedves fülemülém! Mennyi fény mennyi meleg lakik abban a maga kis sötét szobácskájában! igazi fülemüle a ki a sötétbe buvik énekelni. A két vers elragadó édes Gyermekek. Csókolom érte mindkét szemét.*

Február második felében a tüdőbeteg Reviczky állapota olyannyira rosszabbodott, hogy – barátai anyagi segítségével – késlekedés nélkül Arcóba, az Adriai-tenger mellé kellett utaznia gyógykúrára. Március folyamán, még a hónap végén is – fizikai felépülése mellett lelki táplálékul – szorgalmasan érkeztek Jászai levelei: „Tudja hogy ez a verses levél nagyon bájos. Ezt szenvedések tűzében lángoló lélek írta, erős, gyöngéd, öntudatos, nőies, lángoló de világító, nem pusztító mint – mennyivel jobban megérdemelne az téged, mint én a ki elfoglak égetni.” – „Ha a doktor a mennybéli jussa elvesztésével fengette és nem ért célzt Gyula, úgy én megpróbálom a földi paradicsomának az eljátszásával ijesztgetni, ha magára nem vigyáz, ez talán többet használna?”

Jászai Mari, az érett színésznő

Hiába azonban minden aggodás és fenyegetés, Reviczky állapota április közepére annyira súlyosbodott, hogy kénytelen volt hazahozatni magát. De Jászai nincs Budapesten. Ha meg mégis, letagadtatja magát, szabályosan bujdos Reviczky és a költőről érkező, egyre reménytelenebb hírek elől. Nem kétséges, figyelmeztethették, Reviczky állapota már annyira válságosra fordult, hogy egyetlen csókja fertőző és végzetes lehet. Hütlenségében talán közrejátszott emberi, asszonyi gyarlósága is, melyről naplójegyzeteiben vallott: „Mert ha megszeretek valakit, végképp átadom neki magamat, testesül lelkestől, és hasonló határtalan, korlátlan, föltétlen szerelmet várok tőle, de a legcsekélyebb gyarlóságra, mit észreveszek, kiábrándulok – és futok új ideálok után.”

1889 júniusában Reviczky kórházba került. 34 évesen, július 11-én halt meg. Másnap délutáni temetésén Jászai Mari nem vett részt.

Reviczky az utolsó sorait neki hagyta: „Azzal a zsebkendővel mit te adtál/ Törölöm le, hütlén, izzadságomat/ Amely lán az utolsó – Csak izzadságomat, nem könnyemet”.